

UDK 930.85(497.5)
Pozvano izlaganje
Primljeno 28. 4. 2011.
Prihvaćeno 13. 3. 2012.

BOGUSŁAW ZIELIŃSKI

Collegium Maius
ul. Fredry 10
PL-61–701 Poznań
zielbog@amu.edu.pl

SUVREMENI HRVATSKI EUROPSKI DISKURSI

Rad¹ problematizira tri pitanja: hrvatska refleksija o Europi kao “duhovno-prostornoj” kategoriji, hrvatsko traženje novoga identiteta Europe i hrvatski obračuni s vlastitom prošlosti te hrvatski spor s XX. stoljećem.

Ključne riječi: Hrvatska, Europa, identitet

Uvod

Heterogeni i izdiferencirani karakter hrvatske kulture, koja svoje podrijetlo ima u tradiciji latinskoga Zapada, predstavlja sustav povezanih tradicija: sredozemne, srednjoeuropske i – nešto pojednostavljeno – balkanske. Ključnu ulogu igra Zagreb koji je primjer “mimoilaženja kulturne (Dalmacija) i državne tradicije (Zagreb)” (Bobrownicka 1995: 60). Ponajviše su povijesni razlozi doveli do toga da je kulturni prostor Hrvatske policentrično područje, na granici različitih kulturnih formacija koje ostaju na pograničju svijeta Zapada i istodobno svijeta Istoka.

Predmetom ovoga teksta bit će tri pitanja: 1. hrvatska refleksija o Europi kao “duhovno-prostornoj” kategoriji, 2. hrvatsko traženje novoga identiteta Europe i 3. hrvatski obračuni s vlastitom prošlosti i hrvatski spor s XX. stoljećem.

¹ Rad je čitan kao plenarno izlaganje na 1. međunarodnoj kroatološkoj konferenciji koja je održana 2–3. X. 2010. na Hrvatskim studijima u Zagrebu.

Europa i Hrvatska

Hrvatska nezavisnost intenzivirala je hrvatske europske diskurse. Kategorija europejstva, neobično česta u suvremenim raspravama postkomunističkih, a posebice srednjoeuropskih zemalja, povezana je, prvo, sa sviješću o nasljeđu koje potječe iz višestoljetne pripadnosti istomu kulturnomu krugu, dijeljenju zajedničke povijesne sudbine i zemljopisnoga prostora, što je formiralo identitet mjesta stanovnika Europe (Kubisz 2004: 212). Granice su Europe bile uvijek nedovoljno određene, nestabilne i promjenjive (Burszta 1997: 43), a značenje se riječi Europljanin proširilo.² Karakter pojma Europe izražava ne samo višeznačnost, hibridnost, nego i njezin – u Gadamerovu shvaćanju – intelektualni karakter (Gadamer 1992: 26–27). Europa kao intelektualno-duhovna, “duhovnoprostorna” kategorija pojavljuje se u pogledima mnogih pisaca,³ istraživača i intelektualaca. Europu, dakle, definiraju ljudske predodžbe koje su rezultanta povijesti, zemljopisa i ideologije.

Kao drugo, hrvatski je europski diskurs ne samo obračun s Europom koja odgovara za različite forme povijesnoga, društvenoga i kulturnoga nasilja, nego i istodobno traženje novoga identiteta za Europu. To je također traženje Europe koja bi mogla biti duhovna i intelektualna osnova postmodernoga doba.

Kao treće, hrvatsko europejstvo postoji u opreci s modernom povijesti, povijesti koja je oblikovala hrvatsku tradiciju i u kojoj ta tradicija traje unatoč toj povijesti i njezinu destruktivnomu djelovanju. Hrvatska revizija historiografije, koja projicira formu hrvatskoga kulturnoga modela i hrvatske tradicije, upletena je istodobno u politički spor oko prve dekade nezavisne Hrvatske i u obračun s vlastitim komunističkim nasljeđem. Publikacije Franje Tuđmana i Dubravke Oraić Tolić određuju krajnje točke raznovrsnih tipova diskursa, opsega razmatrane problematike i opće poruke. Ne samo individualne rasprave nego i djelatnost udruženja pisaca – zbog političkih okolnosti – dobili su značenje koje nije poteklo iz književnosti.⁴ “Povijesni revizionizam” u Hrvatskoj počeo je od knjige napisane i objavljene prije

² Rječnik poljskoga jezika daje dva značenja toga etnika. Prvo znači, naravno, ‘stanovnik kontinenta između Atlantika i Urala’. Drugo je značenje preneseno i njime se određuje čovjek povezan s europskom kulturom. Europljanin je iskusan, civiliziran, kulturni čovjek, privržen tradiciji. *Słownik języka polskiego*. Ur. M. Szymczaka. Warszawa, 1999, str. 45.

³ “U najvećoj je, dakle, mjeri određujuće to što je samo u Europi nastala tako duboka diferencijacija i artikulacija ljudskoga znanja i volje za znanjem kao što su pojmovi religije, filozofije, umjetnosti i znanosti” (Gadamer 1992: 26).

⁴ “Da nevolja bude prava, dijeljenja se nisu grušala čak ni oko različitih razrađivanih socijalno-političkih programa, premda ni njima nije mjesta u Društvu, ona su ostala prizemna,

pada “berlinskoga zida” (10. studenoga 1989) – *Bespuća povijesne zbiljnosti* Franje Tuđmana (1989), autora i drugih publikacija⁵ koje su odraz bunta unutar hrvatskoga krila Saveza komunista. *Bespuća* su tip povijesnoga teksta koji dovođenjem u pitanje prihvaćenih i priznatih odredaba u službenoj historiografiji Jugoslavije argumentirano artikulira nacionalna i državna prava nezavisne Hrvatske.

Europa kao “duhovnoprostorna” kategorija, ili hrvatski europocentrični etnocentrizam

“Europejstvo Hrvatske shvaća se kao duhovna pripadnost zapadnomu kulturnomu univerzumu koji se povezuje s antičkom (šire – sredozemnom) tradicijom, renesansnim humanizmom, građanskom kulturom i intelektualno-racionalnim objektivnim modelom spoznaje. U toj je konstrukciji taj prostor često suprotstavljan široko shvaćenomu Istoku – bizantskoj kulturi (više puta i islamu), narodnoj, neempirijskoj, dakle balkanskoj kulturi. Balkanstvo je stoga suprotnost europejstvu, utjelovljenje zaostalosti, usporenosti civilizacijskih procesa ili njihova potpunoga izostanka, centra plemenskih formi nacionalnoga identiteta, etničkih čistki i agresije” (Czerwiński 2004: 45).

Neobično snažna ukorijenjenost hrvatske kulture u europskoj kulturi na paradoksalan se način očituje u spletu oprečnosti karakterističnih za Europu u suvremenom etnokulturnom kontekstu. Simptomatično je relativno rijetko isticanje europejstva preko veze s tradicijom Sredozemlja, kao i odsutnost viđenja europejstva kao bitne vrijednosti, koja je sinonim za osobitu kolektivnu nobilitaciju. Matvejević (1987) i Rapacka (2002) potvrđuju duboku ukorijenjenost tradicije Sredozemlja i vrijednosti *homo mediterraneus* u hrvatskoj kulturi. Posebnost hrvatske kulture ogleda se u ukorijenjenosti ne samo u sredozemni kontekst nego i u srednjoeuropski, koji nažalost nema toliki odjek kao prvi. Bogišić (2004: 36) upravo o tome piše:

“Krakov i Lavov, Bratislava i Pečuh [...] su za našega čovjeka, za njegove novine i televizijske programe, točke čiju povezanost teško naslućuje, za nas je na žalost srednjoeuropsko iskustvo više traženje izlaza nego smisla, pri čemu je dobro, ali ne mora biti dovoljno imati čak i papu za vodiča.” Bogišić (2004: 34) zamjećuje i da “srednjoeuropski kôd hrvatskoga društva posebno se našao na kušnji za Papinih posjeta Hrvatskoj”.

pseudopolitička, na razini oglašavanja tko su među književnicima pravi a tko krivi ili nedovoljni Hrvati” (Mirić 2003: 5).

⁵ Usp. i Franjo Tuđman, *Velike ideje i mali narodi*. Zagreb, 1969; *Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi*. München – Barcelona, 1981, itd.

Hrvatski europocentrični diskurs odbacuje heroizam i rezignaciju zbog sudaranja slike stvarne i zamišljene Europe. Njegovo je izvoriste neznanje s kakvom Europom Hrvatska ima posla. Vlaho Bogišić i Pavao Pavličić predstavljaju dva tipa hrvatskoga europocentričnoga diskursa, koji potječu iz nepoznavanja (s hrvatske strane) Europe (Bogišić) i ignorancije i diskriminatorskoga odnosa Europe prema Hrvatskoj (Pavličić). Bogišićev umjereni i Pavličićev radikalni europocentrizam mješavina je etnocentrizma i logocentrizma koji potječu iz duha misije i vodi nametanju vlastite etnocentrične perspektive zaboravljenomu ili odbačenomu europskomu identitetu (Waldenfels 2002: 145–146). Bogišić potvrđuje snažan europski identitet Hrvatske, kojemu odgovara “europska slabost Europe”, a također, kao kontekst toga stanja stvari, “nestanak identiteta Europe”.

“[...] Hrvatska bez obzira na suvremene procese europskog organiziranja i tako dio Europe, odnosno svakako prije i više nego neke druge zemlje iz bližega i daljeg okruženja koje su u njemu bolje i brže napredovale. [...] Glavni je stoga problem općega razgovora Hrvatske i Europe što Hrvatska nije uvijek svjesna s kojom i kakvom Europom razgovara i što ne može sebi povjerovati da ta Europa [...] je u svojim mehanizmima više slaba na onaj europski način na koji Hrvatska još uvijek jest” (Bogišić 2004: 7, 8).

Hrvatsku “europeizaciju Europe” – po Bogišićevu mišljenju – trebao bi pratiti napor da se “drži korak s Europom”: pokazati dinamičnost, okrenuti se budućnosti, intenzivirati modernizacijske procese. “Hrvatska koncepcija podrazumijevanja nema na žalost zdravo korijenje, naši su europski pojmovi statični, zastarjeli i često nejasni, čemu snažno i pridonosi nekritička okrenutost prošlosti” (Bogišić 2004: 7).

Hrvatska je “europeizacija Europe” – prema Bogišiću – “hrvatski glas” o pitanjima Europe, pokušaj da se Europi prenesu hrvatska iskustva. Najgora što bi se Hrvatskoj moglo dogoditi jest “gubitak vjere u vlastite ideale”. “Hrvatska Europa” u Bogišićevu tekstu modificira osnovne vrijednosti, a to su: sloboda, bratstvo, jednakost, pravda, jezik i kultura (kao znak identiteta), kao i manjine, susjedi, proračun i – najzad – “ima li sve to smisla”? (Bogišić 2004: 10).

Zbog europskoga nasljeđa moguće je smatrati se čuvarima prave vjere, razuma, istinskoga napretka, civiliziranoga čovječanstva, univerzalnoga diskursa. Ime “Europa” omogućuje da se govori “u ime” (Waldenfels 2002: 146). Bogišićev umjereni europocentrizam vrluda između intencionalne valorizacije Hrvatske i Europe, posjedujući kontekstualnu opciju. Pavličić je decidirani univerzalist koji zagovara ponajprije etiku u politici.

Pavličić (1993) situira Hrvatsku i Europu u postmoderni kontekst, čiji su simptomi binarne opozicije: periferije – metropola, međunarodna zajednica “superdržave” Unije – nacija, provincija – Europa. Slika Hrvatske u toj argumentaciji nastaje iz pretpostavki tzv. postkolonijalnoga konteksta, koji razotkriva ideološke manipulacije, dominacije i stigmatizacije ponajprije europske okcidentalne matrice (Dziamski 1997). Pavličić navodi sedam grijeha Europe prema Hrvatskoj, odnosno neznanje, oholost, licemjerstvo, ravnodušnost, lijenost, egoizam, taštinu (Pavličić 1993: 6). Popis je grijeha znak da hrvatski kolektivni subjekt vidi Europu u svjetlu nepravednih kolektivnih predodžbi i znak je preuređenja europsko-hrvatskih odnosa.

Razotkriveni grijesi Europe su grijeh neznanja i lijenosti, koji preokreću oprečnost periferije i metropole, provincije i Europe. Hrvatska je žrtva ignorancije i neznanja uobražene Europe, ali su istodobno stanovnici “bijele mrlje” Europe srušili taj kompromitirani sustav (Pavličić 1993: 8–9). Rušenje sustava o kojem govori Pavličić ne znači radikalnu promjenu, jer je Europa tek sad shvatila da mora znati nešto o zemljama svoje periferije. Počela je čak pomagati materijalno, želeći na taj način otkupiti pravo za svoje dalje neznanje. Europa je istodobno lijena, sanjiva i blazirana, uvijek nalazi neke isprike i izlike da ne radi ništa (Pavličić 1993: 16). Lijenost je slomila moralnu kralježnicu Europe i ograničila snagu ocjenjivanja. Europa je mnogo praštala drugima, ali najviše samoj sebi. U ime vlastite ugone i komfora odmicala je od sebe sve samo da se ne bi suočila s problemom. Ispostavilo se da je beznadno sitničava, zaokupljena udovoljavanjem vlastitim hirovima i komforu, slijepa čak i za ono što bi moglo taj komfor zauvijek uništiti (Pavličić 1993: 17).

Popis je (glavnih) grijeha Europe specifično izlaganje vizije vlastita statusa, unutar kojega je realizirana reorganizacija odnosa na vertikalnoj osi, tj. u odnosima s Europom (velikim Drugima), kao i na horizontalnoj osi, odnosno prema najbližim susjedima (mali Drugi).⁶ Pavličićev diskurs, koji predstavlja razvijanje teorije balkanizma kao pandana Saidova orijentalizma, dovodi u sumnju europocentričnu imagološku naraciju o Balkanu i drugim “bijelim mrljama” Europe.⁷ Za taj diskurs, sav u suprotnostima, karakterističan je kriticism prema Europi i svijest o vlastitoj, poljuljanoj subjektivnosti, kao i svojevrсна “afektivna slika” koja je argumentacija “društvene teorije bola i patnje” (Šeleva 2000: 68). Licemjerstvo, ravnodušnost i egoizam

⁶ Usp. Lech Miodyński, *Prototypy nowego imaginarium literatur południowosłowiańskich* (rukopis), str. 7.

⁷ Isto, str. 6.

Europe otkriva teškoće ostvarivanja dijaloga, a dominacija nad zemljama i kulturama tzv. “druge kategorije” potječe od nihilizma Europe. Diskurs balkanizma otkriva rasizam diferencijacije (pokazalo se da “postupaju prema nama rasistički i vode diskriminativnu politiku; Pavličić 1993: 10–11) i relativizaciju granice između žrtve i počinitelja (“Europa uvijek ponavlja tu nadmoć da smo sami krivi za ono što nam se desilo”; isto: 11). “Ni to nije dovoljno, naša krivnja je utoliko veća što je skrivena, podmuklo zatajena i tek sudeći prema tome zna se koliko odista ništa ne vrijedimo”; isto). Pavličić preokreće znakove otkrivajući aksiološku asimetriju između Europe i Hrvatske. Europa – znamenita, definirana jezikom afekata, vrijednosti i vrlina, preživljava duboku krizu identiteta. Imponderabilije koje su presudne za bit njezina identiteta i integriteta zamijenjene su konjunkturu tekućih političkih ciljeva. (“U ovom je ratu Europa pokazala iznimno visok stupanj ravnodušnosti prema tuđoj nesreći, pokazala koliko malo ima srca, da se ponekad činilo da je uopće bez srca”; Pavličić 1993: 13.) Subjektivnost i moralni integritet Europe sveden je na temporalnost, sferu politike i pragmatike tržišnoga kapitalizma, stimulirajući slom sustava kulturne sigurnosti (termin L. Miodyńskoga) u koji je Hrvatska upletena nakon raspada Jugoslavije.

Primijenjeni Pavličićev “kršćanski kôd” ruši sve iluzije glede grijeha Europe i opravdanosti misije koju Hrvatska treba odigrati u Europi, čineći da Europa usavršavanjem vrlina postane “europskija”. Hrvatski etnocentrični europocentrizam ne treba ostvariti Hegelov razum u povijesti, ni Husserlovu “idealnu formu života i bitka”, nego interiorizaciju vrijednosti laičkoga kršćanstva. Ključem za metamorfozu Europe trebalo bi biti opraštanje grijeha Europe, grijeha koje ima i Hrvatska, jer “to su grijesi u neku ruku tipični, simbolični i karakteristični za Europu. To su donekle i naši grijesi, u onoj mjeri u kojoj smo dio Europe.”

Hrvatsko traženje novoga identiteta Europe

U hrvatskim tekstovima funkcionira mit više Europa. “Različite Europe” simboliziraju odbacivanje današnjega modela liberalne i laičke Europe u korist modela zasnovana na narodnim i kršćanskim tradicijama (Mandić 2001). Vinko Grubišić u članku “Hrvatska na meti” i “Bijeli Zapad” procjenjuje i mjeri vrijednost Europe, Europe navodno odbojne prema Hrvatskoj zbog rezultata referenduma u europskim državama.

“Zaista, što je ‘ta Europa’, u koju Dance uguraše više-manje na silu, za koju je glasovala jedva polovica Francuza, a referendum bi u Engleskoj prošao sigurno daleko gore. Rumunjska je u nekim europskim strukturama

punopravna članica, koja Hrvatskoj nabraja grijehe. Ta Europa se služi već godinama lažima, kako bi i *Hrvatsku proglasila krivom*, jer bi joj to odgovaralo” (Grubišić 1994: 7).

Hrvatskoj je strana Europa korupcije i narkotika, “svemoćnih djelatelja morala”, koji “drže i mrkvu i batinu”, Europa “multinacionalnih korporacija”, Europa “najvećih besramnika današnjeg svijeta”, koji “nemaju skrupula u zgrtanju kapitala”, koji “uništavaju sve duhovne vrijednosti, a od ljudi stvaraju svojevrzne robove i robote” (Mandić 2001: 8–10). Toj “stranosti” Europe odgovara smještanje vlastitih izvora izvan europskoga prostora. “Rođenje Europe, kao i rođenje čovjeka, simbolički su obilježeni događaj. Husserlova je zasluga otkriće da smisao i ideje ne samo što imaju svoje vrijeme nego i svoje mjesto u svijetu” (Waldenfels 2002: 148). Hrvatski europocentrični diskurs o izvorima Europe ukazuje na paradoksalnu “stranost” podrijetla i specifičnost onoga što je vlastito, što postoji u prostoru onoga što je opće. Iranskim teorijama podrijetla Hrvata (*iransko pitanje*) priskaču u pomoć ekskluzivističke interpretacije hrvatske tradicije koje se pozivaju na glagoljsko nasljeđe.

Hrvatske teorije o podrijetlu Hrvata predstavljaju dijapazon mogućnosti koji ističe “stranost” podrijetla i predstavlja bit prapostanka. Bit Europe izlazi iz napetosti između Europe u geografskom smislu i Europe u duhovnom smislu (Waldenfels 2002). Europocentizam hrvatskih teorija podrijetla Hrvata nudi Europi sljedeću identifikaciju: genetičku teoriju,⁸ slavensku teoriju,⁹

⁸ Dosadašnja istraživanja genetskoga podrijetla i rezultati genetičkih analiza omogućuju tumačenje genetskoga podrijetla Hrvata. Postoji samo nekoliko radova koji među analizama haplotipova na Y kromosomu sadrže i analize uzoraka iz Hrvatske.

⁹ Slavenska teorija smatra da su svi današnji jezični Slaveni, pa tako i Hrvati, u dalekoj prošlosti živjeli zajedno kao jedan pranak istočno od Uralskoga gorja. Zatim su pod pritiskom Avara, Mongola i drugih azijskih osvajača počeli migrirati prema zapadu. Po toj teoriji nakon prelaska Uralskoga gorja neki se Slaveni nastanjuju uz Baltičko more na području današnje Rusije između Moskve i Sankt Peterburga. Oni poslije postaju Rusi. Ostali su se Slaveni selili dalje i neki su se zaustavili u sjevernoj Ukrajini, a od njih su nastali Ukrajinci i Bjelorusi. Time je završila migracija za istočne Slaveni. Ostali nastavljaju dalje i tokom 6. stoljeća pod kraljem Samom zapadni i južni Slaveni osnivaju svoju državu koja se nalazila na području od Baltika do Panonske ravnice. Bugari se odvajaju prije nastanka toga kraljevstva. Prije nego što će kralj Samo umrijeti, Hrvati sele na područje današnje Hrvatske i Bosne. Ostali se južnoslavenski narodi doseljavaju u tom vremenu, neki prije, a neki poslije. Hrvati zatim imaju dvije kneževine. Prvu Panonsku Hrvatsku (kajkavski govori), koju neki Hrvati smatraju “pravom Hrvatskom”, a u to vrijeme i drugu, Primorsku Hrvatsku (čakavci). Nakon smrti Ljudevita Posavskoga Panonska Hrvatska, koja se borila protiv Franaka i bila neovisna, raspada se pa je današnja Hrvatska nasljednik Primorske Hrvatske kojoj je glavni grad bio Knin. Tada se oko Primorske Hrvatske (saveznika Franaka) ujedinjuju sve hrvatske zemlje.

iransku teoriju,¹⁰ gotsku teoriju,¹¹ slavenobugarsku hipotezu,¹² iranobugarsku hipotezu¹³ i tursku teoriju¹⁴.

¹⁰ Teorija da su drevni Hrvati stigli u Europu iz Irana razvijala se tijekom 20. stoljeća, a veliku je popularnost stekla nakon osamostaljenja Hrvatske. Otkriveni su stari zapisi i razne sličnosti koji ukazuju na mogućnost da su Hrvati nekad bili iransko pleme.

¹¹ Gotska teorija smatra Hrvate potomcima slaveniziranih Gota. Jedan od ranih izvora za tu teoriju je *Povijest salonitanskih i splitskih biskupa* koju je u XIII. stoljeću napisao Toma Arhiđakon. No, takva teorija nije bila suviše uvjerljiva jer pažljivim čitanjem Tomina djela jasno se može uočiti da Toma ime Goti upotrebljava samo kao pogrdni nadimak za barbarske Slavene u dalmatinskom zaleđu. Međutim, taj je gotski iskon umjesto slavenškoga bio službeno prihvaćen u NDH-u pa je potom nakon rata u Jugoslaviji ta teorija bila najstrože zabranjena.

¹² Hipoteza o hrvatskom iskonu polazi od pretpostavke da su Bugari većinom slavenskoga podrijetla, a samo im je ime neslavensko, jer su se početkom srednjega vijeka izdvojili od ostalih balkanskih Slavena zbog turske vlasti, malobrojne elite srednjoazijskih nomada Balgara. Po toj hipotezi bugarski nomadi pri širenju na zapad pod ranom vlasti kana Kuvrata zavladaali su dijelom Panonije i tu su pokorili neke Avaro-Slavene, od kojih su stvorili pomoćne čete lake konjice "Kuvrati-Krabati" prozване po tom kanu. To bi značilo da ti rani panonski Hrvati isprva nisu uopće bili neka posebna narodna skupina, nego tek avaro-slavenska vojna kasta. Poslije, nakon propasti Avara ta se vojna kasta raselila i priženila među još nedefiniranim Slavenima po budućoj Hrvatskoj, gdje je nametnula svoje staleško ime te je tako nastala srednjovjekovna hrvatska država. Ta se avaro-bugarska hipoteza oblikovala krajem osamdesetih godina u doba raspada Jugoslavije kao dodatni potporanj za već ugroženu i neuvjerljivu avaro-slavensku teoriju, koja je dotad bila obavezna zbog jugoslavenske ideopolitike. Glavni su njezini pobornici jezikoslovac Dalibor Brozović i povjesničar Lujo Margetić, dok u samoj Bugarskoj ova inačica danas nema većega odjeka, a ni najnovije biogenetske analize ne idu joj u prilog.

¹³ Najnovija inačica ove teorije razvila se u samoj Bugarskoj zbog novijega slobodnoga propitivanja stvarnoga bugarskoga iskona i suvremenih biogenetskih analiza. Ona dokazuje da unatoč slaveniziranomu jeziku golema većina Bugara uopće nisu genetski Slaveni (tek oko desetak posto), ali zato uz turkijski genotip sadrže podjednako visok udjel indoiranskih gena. Nedavno je iznikla nova i logična hipoteza o paralelnoj evoluciji i zajedničkom iskonu ranoiranskih Prabugara i Prahrvata, koje su nakon doselidbe na Balkan poput klina u srednjem vijeku razdvojili doseljeni Srbi. Ta se druga hipoteza ustvari nadovezuje kao dopuna iranske teorije o podrijetlu Hrvata, ali je zbog slavističke cenzure dosad bila jedva poznata. Uz taj indoiranski genski paralelizam postoji i paralelizam sličnih indoiranskih legenda, npr. u Bugarskoj na Rodopima mitski ciklus *Veda Slovena* i na kvarnerskim otocima sličan epski ciklus od desetak legenda *Veyske povede*, a oba su osiromašeni relikti iz ranoiranske Aveste i ranoindske Rigvede.

¹⁴ Turska teorija o podrijetlu Hrvata daje tezu po kojoj su Hrvati prvotno bili tursko pleme Ogura, koje se tijekom povijesti slaveniziralo. Teoriju je razvio turski akademik Osman Karatay 2000-ih, a teoriju je predložio u svom djelu *U potrazi za izgubljenim plemenom: podrijetlo i nastanak hrvatske nacije*. Međutim, ubrzo nakon objave te najnovije hipoteze o hrvatskom iskonu suvremene biogenetske analize Hrvata u poredbi s drugim narodima Eurazije danas ne pružaju zamalo nikakvu podršku takvu turkijskomu iskonu indoeuropskih Hrvata, jer se u Hrvatskoj nalazi jedva 1 % do 2 % njima sličnoga genoma, koji ipak može biti avarski jer su Avari i Oguri bili genetski bliski i teško razlučivi.

“Znanstveno društvo za proučavanje podrijetla Hrvata” (*Globus*, 18. III. 1994) koje postoji u Hrvatskoj razrješava spor između evolucionizma i kreacionizma, pokrećući pitanje “nacionalnoga pojašnjavanja Božje namjere”, a to znači da rješava pitanje potječu li Hrvati iz zemaljskoga ili transcendentalnoga prostora? (*Je li Vas, gospodine, stvorio Bog ili ste nastali od amebe i majmuna?*)¹⁵

Iranske teorije koje stiliziraju hrvatsku prošlost u vremenskom rasponu od 1800 godina, dakle s početkom od devet stoljeća prije Bašćanske ploče, predstavljaju osobiti tip proeuropskih argumentacija. Povezane su s prookcidentalnim aspiracijama Hrvata koje povećavaju distanciju od slavenskoga okruženja, ali koje istodobno situiraju Hrvate kao jedan od najstarijih naroda u Europi, iako potječe izvan Europe. Od 1991. godine objavljeno je iz te problematike nekoliko publikacija vrijednih pozornosti, a posebnu zaslužuje zbornik *Tko su i odakle Hrvati: revizija etnogeneze*.¹⁶

Teorije o iranskoj genezi Hrvata predstavljaju zaseban model etnogeneze Hrvata, oprečan s tradicijom popa Dukljanina, Konstantina Porfirogeneta i Tome Arhidakona, ali on odgovara “pristalicama radikalnog kroatizma, jer izdvajaju Hrvate iz prvobitnog amorfnog slavenskog svijeta” (Katičić 1990: 212). Iranska teorija ima dvije varijante: umjerenu (avaro-slavensku) i radikalnu (iransku).¹⁷ Avaro-slavenski model pretpostavlja prvotni dualizam geneze Hrvata, sastavljen od neslavenskih i slavenskih Hrvata (Katičić 1990: 213). Neslavenski su Hrvati navodno vladali kao aristokracija slavenskim Hrvatima, podanicima Avara i bili su nositeljima državotvorne misli.

Iranska teorija ukida oštru oprečnost između modela seoba i autohtonoga modela jer pretpostavlja da naseljavanje hrvatskih terena od VI. do VII. stoljeća nije prevladalo već ranije formirane temelje hrvatskoga identiteta i njegova biološko-genetskoga kôda. Radikalne iranske teorije uklanjaju značenja jezika, kulture i ideologije, naglašavajući genetske čimbenike za

¹⁵ “Bog mislio na Hrvate mnogo godina prije nego što je na zemlju poslao svojega Sina da ljudima donese Objavu. Riječ je o stanovitome prvom hrvatskom pogalavaru koji se zvao Hurru-bâni-Arwâtala, a negdje Bogu iza ledja, u Urkisu, stolovao je još 2340. godine prije Krsta. Naum je možda bio – ako je namjere ikome slobodno tumačiti – da se Hrvate kao takve najprije usadi u povijest (zanemarujući onu igrariju s amebama i majmunima, što je bio samo prolazni eksperimentalni hir), a da ih se tek onda privede samoosvješćivanju kao ciljani, da ne kažem kao izabrani narod” (Mandić 2001: 153–154).

¹⁶ Može se pretpostaviti da refleksija o indoeuropskoj genezi Hrvata ima podršku službenih čimbenika jer je istraživački projekt “Geo-biološki i kulturno-povijesni uvjeti etnogeneze Hrvata” financiralo Ministarstvo znanosti. Rezultat je toga projekta zbornik *Tko su i odakle Hrvati: revizija etnogeneze*. Antun Bauer, Franjo Šanjek, Nedjeljko Kujundžić, ur. Zagreb: Društvo za proučavanje etnogeneze Hrvata, 1994.

¹⁷ O tome ima dosta literature, ali kako to nije tema ovoga rada, nećemo ju svu navoditi.

određivanje identiteta, pri čemu sadržaj te determinacije nije jasno određen. “I dok etnička imena, jezik i etnički kulturni kompleks lako mogu biti predmetom izbora, promjene ili premještaja, fizički antropotipovi i biogenetičko nasljeđe su do sada, čak i u uvjetima razvijene genetike, nepromjenljivi i obvezatno podliježu nasljeđivanju, jer tu (a ne kao u demagoškim i ideološko-političkim prijevarama) ne može postojati izbor diktiran ideologijom ili izborom” (Biondić 2001: 370–371).

Problem slavenskoga jezika koji su neslavenski Hrvati, prema toj teoriji, navodno preuzeli od slavenskih pridošlica sa sjevera nije bitan. Jer jezik ne određuje hrvatsku bit podrijetla, “jer je za [podrijetlo] važniji kontinuitet života na jadransko-podunavskom prostoru, kontinuitet koji se očituje u fizičkom tipu, mentalitetu, materijalnoj i duhovnoj kulturi” (Katičić 1990: 214). Još dalje ide Ivan Biondić i drugi predstavnici radikalne verzije iranske teorije, koji tvrde da “preko tri četvrtine stvarnih Hrvata po svom biofizičkom antropotipu predstavljaju dinaroidni ili dinarski antropološki tip” (Biondić 2001: 371). “Dakle, unatoč slavenskom jeziku i genetskoj mješavini, naš dominantni dinarski antropotip u prirodoslovnom smislu ukazuje na orijentalne biogenetičke veze s jugozapadnom Azijom [...] i možemo biti smatrani jedino političko-ideološkim Slavenima” (Biondić 2001: 372).

Pristalice su iranske teorije hrvatske etnogeneze u žestokom sporu s orijentacijom “ideoslavistike”, “slavistike” koja, prema njezinim oponentima, predstavlja “isključivo lingvističko, slavensko-srednjovjekovno gledište po pitanju hrvatske etnogeneze, koje povrh toga amputira hrvatsku povijest” (Biondić 2001: 372). Prema zastupnicima iranskih teorija slavenske su teorije tip “uredskih” (panslavensko-karpatskih) doktrina, čija je funkcija bila negiranje hrvatskoga identiteta i kolonizacija Hrvatske.¹⁸ Počele su radovima Jagića i Račkoga i ilirskim pokretom, koji je odgovoran za poistovjećivanje hrvatske povijesti s poviješću hrvatskoga jezika, kao i za razmatranje hrvatske etnogeneze u problemskom krugu jugoslavenske historiografije. Polaznom je točkom slavenskih teorija bilo jedinstvo nacionalne svijesti, karakteristično za južne Slavene, a to pretpostavlja postojanje nacionalne kulture, u prvom redu književnosti s književnim jezikom zajedničkim sa Srbima (Šidak 1973: 120).

Europocentričnu specifičnost hrvatske tradicije, duhovni karakter njezine kulture i mističnu nazočnost u suvremenosti ističe glagoljička tradicija.

¹⁸ Slavistika je lišila Hrvate “narodne individualnosti, zaniijekala im pravo na njihov vlastiti kroz stoljeća usavršavani jezik i prinudila lakovjerne historike da proglase prva dva vijeka hrvatske povijesti, VII. i VIII. st. historijski praznima” (Stjepan Krizin Sakač, Teorije, napose iranske, o postanku Hrvata. *Hrvatska revija* 2–4: 372. Buenos Aires, 1952).

Ekskluzivna kroatizacija, čija je osnova glagoljaštvo, obavljena je nekako “u dubini” povijesti, zaposjedajući sve veća područja na pograničju starohrvatskoga i staroslavenskoga. Donekle je paradoksalna uloga koja je pripisivana glagoljičkim spomenicima koji su, po tim mišljenjima, sinonim za hrvatstvo koje traje do danas. Bašćanska ploča, “kamen međaš” (Hercigonja 1975: 115), epigrafski je spomenik koji stoji na samom početku hrvatske pisane riječi (Damjanović 1991). Traje spor između istraživača koji jezični supstrat spomenika smatraju crkvenoslavenskim (Rački, Kniewald, Hamm) ili starohrvatskim (Štefanić) (Damjanović 2000).

Suvremeni istraživači proširuju istraživanja spomenika (Kekez, Damjanović) i u biti se priklanjaju tezi koja u kamenom spomeniku vidi dominantne hrvatske jezične karakteristike. Frangeš naziva spomenik primjerom “hrvatske redakcije staroslavenskoga jezika”, ali je Bašćanska ploča “potpuno, odnosno simbolično doživljena, budući da je kontinuirana sadašnjost našega jezika i našeg bića. Sve je u njoj hrvatsko: ime, taj naš stari jezik, zemlja, domovina i duhovnost” (Frangeš 2000: 30).

Glagoljička je tradicija ne samo sinonim za ekskluzivno hrvatstvo, tolerantno i otvoreno Zapadu, a povrh toga i stabilan oslonac hrvatske kulturne i nacionalne svijesti, nego je i bitan element jedinstvene, nedjeljive Europe “dvaju plućnih krila”.¹⁹ Eduard Hercigonja s glagoljičkom tradicijom povezuje svojevrсни glagoljički univerzalizam (ili mesijanizam), koji se suprotstavlja okcidentalnomu imperijalizmu Rima.²⁰

“Stvaralaštvo na glagoljici stoljećima je čuvalo hrvatsku samosvojnost i očuvalo jedinstvo u hrvatskom jeziku i hrvatskom pismu i tako bilo temelj budućeg književnoga i općeduhovnoga života i stvaralaštva, čvrst, pouzdan temelj i putokaz. Tim je stvaralaštvom u Hrvata, kao pravoga europskoga naroda pokrenut jedan veliki književni pokret, pokret začinjavaca, onih koji su stvarali, prepjevavali, dopunjavali i prenosili prve naše duhovne i svjetovne pjesme – učvršćujući i osiguravajući jezično i duhovno jedinstvo u posebnosti” (Kale 2002: 53).

Pristalice iranskih teorija nastavljaju i razvijaju ideje Stjepana Krizića na Sakača (1890–1973), bivšega ravnatelja Orijentalnoga instituta u Rimu,

¹⁹ “Takoder je zanimljivo uočiti da čuvari i promicatelji toga jezika, hrvatski glagoljaši, pokazuju upornu nepopustljivost prema pokušajima da se staroslavenski zamijeni latinskim, iako u svakoj prilici naglašavaju svoju pripadnost Rimskoj crkvi i vrlo su otvoreni zapadnim kulturnim utjecajima” (Damjanović 2002: 39). Usp. i Hercigonja 1994.

²⁰ Otpor latinskom univerzalizmu Rimske kurije, nepopustljivo čuvanje naslijeđenih prava u pogledu tradicije ćirilometodejskoga, slavenskoga liturgijskoga jezika i pisma uz istodobnu zapadnu orijentaciju i odbijanje izolacije od književnih i ostalih (pa i znanstvenih) utjecaja i poticaja iz ozračja europskog latinskog srednjovjekovlja ... (Hercigonja 1997).

glavnoga istraživačkoga središta hrvatske iranologije, popularizirane u časopisu *Hrvatska revija*.²¹ Crkva u Hrvatskoj podržava iransku teoriju hrvatske etnogeneze, iako je veliki autoritet Crkve, akademik Franjo Šanjek (1988), odlučni protivnik te teorije.

Za iranske je teorije hrvatske etnogeneze, kao i za fundamentalna gledišta o hrvatskom jeziku, karakteristična centristička slika univerzuma, koja u unutarnjoj perspektivi apsolutizira viđenje domovine kao specifičnoga prostora, suprotstavljajući se opcijama zajedništva koje Hrvatsku situiraju u “tuđoj nutрини”, na primjer u Europskoj uniji.

Hrvatski europocentrični diskurs neraskidivo je povezan s revizijom vlastitoga kulturnoga kanona, ali i s ponovnim čitanjem poruke tradicije i trajnosti europskoga identiteta, utvrđenim formama, koje ipak zahtijevaju ponovno otkrivanje ili reinterpretaciju.

Hrvatski spor s XX. stoljećem

Europa je u suvremenom hrvatskom diskursu viđena kao područje koje su formirale ideologija i povijest, donedavno podijeljeno na europski Istok i europski Zapad, što je ustanovilo poredak Staroga kontinenta i odredilo hrvatsku sudbinu unatrag pola stoljeća (Kubisz 2004: 216). Jedna od glavnih značajki hrvatskoga europskoga diskursa jest identifikacija europskoga identiteta, koja vodi preko revizije prošlosti, “čišćenja povijesti od laži”, oslobađanja svijesti o Europi od laži “velikih matrica”.

U uvjetima transformacije uređenja dolazi do “povratka Europi”, kako Hrvatske, tako i Poljske. Povratak se u većoj mjeri ispostavlja bijegom od prostora koji navodno ugrožava kulturni i nacionalni identitet. “Hrvatski bijeg tiče se široko shvaćenoga Balkana, poljski bijeg najprije iz sovjetskoga, a sada iz neoimperijalističkoga, ruskoga zagrljaja. [...] Arhetip tih bježanja jest trka za “savršenim”, “boljim”, “istinitijim” i bijeg od zaostalosti, siromaštva i inferiornosti (Czerwiński 2004: 44–45).

Početkom 2000. godine u Hrvatskoj vlast preuzimaju pragmatične liberalno-ljevičarske grupacije koje propagiraju europejstvo Hrvatske, istodobno odbacujući prethodno manifestirani deklarativni nacionalizam. U krugu refleksije razračunavanja došlo je do krajnje politizacije i ideologizacije diskusija o geokulturnoj pripadnosti Hrvatske i o vezama s postjugoslavenskim nasljeđem. Osnovne su geokulturne kategorije, tj. Europa, Balkan i Mediteran, prevrednovane (Czerwiński 2004: 45).

²¹ Stjepan Krizin Sakač, Slavistika i Hrvati (Hrvati i filološko-etnički panserbizam). *Hrvatska revija* 2–4: 330–335. Buenos Aires, 1952.

Poslije 2000. godine liberalno-ljevičarske elite započele su svoj politički “povratak Europi”. Naponi oko učlanjivanja u CEFTA-u postali su važna karika ideološkoga i političkoga proeuropskoga diskursa vlasti Hrvatske. Sudjelovanje u toj organizaciji, izuzimajući gospodarske povoljnosti, davalo je osjećaj da je Hrvatska srednjoeuropska država, koja je negacija balkanstva. “Srednjoeuropski su prostor hrvatski mediji kreirali kao utjelovljenje uspješne sustavne transformacije” (Czerwiński 2004: 50).

Elite koje su upravljale procesom europeizacije Hrvatske težile su u početnoj fazi očistiti hrvatsku kulturu od svega što je tuđe – balkansko, srpsko, jugoslavenstvo, orijentalno, od svega što bi moglo negirati ili dovesti u pitanje paradigmu “čiste hrvatske kulture”, kao i njezino europejstvo. Program sanacije Hrvatske postao je jezgrom nacionalnoga programa državotvorne stranke HDZ, poznatoga kao doktrina “duhovne obnove” predsjednika Franje Tuđmana. Tuđmanova sanacija trebala je po zamisli vođe prevladati ideologiju marksizma i biti istodobno kritika liberalizma, jugoslavenizma i svakoga “internacionalizma”, označavajući povratak katoličkim i hrvatskim vrijednostima, krčeći put demografskomu, gospodarskomu i etičkomu razvoju Hrvatske (Pajić 2000: 148). Nesuglasice oko budućnosti bile su istodobno razračunavanje s prošlošću. Spor se vodio na realnoj, političkoj i ideološkoj razini, a spor oko prošlosti – na simboličkoj. Poljem toga sukoba postao je ideologizirani pojam jugonostalgije, kao i njegov zrcalni odraz – “endehaška nostalgija”. “Jugonostalgicar – piše Dubravka Ugrešić – služi za političku i moralnu diskvalifikaciju, jugonostalgicar je sumnjiv čovjek, ‘narodni neprijatelj’, ‘izdajnik’.” Po logici nove, nacionalističke elite “jugonostalgicar” je osoba koja oplakuje pad Jugoslavije (odnosno pad komunizma, a komunizam je “srbo-boljševizam”!), neprijatelj demokracije (Ugrešić 1998: 299–300). Prema jednoj od definicija na internetu “jugonostalgija označava društveni fenomen u zemljama nastalim raspadom bivše Jugoslavije, te sociološki pojam novijeg datuma. Označava prvenstveno stav koji idealizira ukupnu ekonomsku, kulturnu i sigurnosnu situaciju u socijalističkoj Jugoslaviji u vremenu 1945. do 1991. [...] Jugonostalgija je uglavnom ograničena na pojedince ili manje grupe, koje su proveli najveći dio svoga života u SFRJ, te ga kao takva smatraju pozitivnim i sretnim u odnosu na vrijeme rata i ekonomske nesigurnosti, do koje je došlo poslije 1991.”²²

Kompetentnu definiciju jugonostalgije navodi Bogusławska: “Što je važno, jugonostalgija se zapravo odnosi ne toliko na sam komunizam – ideologiju i politički sustav koji treba biti njezinom inkarnacijom – koliko na vrijeme komunizma, dakle na određenu društvenu i kulturnu stvarnost – neslužbene, svakodnevne registre života građana multinacionalne države,

²² <http://bs.wikipedia.org/wiki/.Jugonostalgija>

učvršćene snagom prakticirane ideje bratstva i jedinstva. [...] S jedne strane, društvena i ideološka bolnost sustavne transformacije, dodatno produbljena zbog političke napetosti, etničkih i vjerskih sukoba u regiji uzrokovala je da je razdoblje postojanja SFRJ-a bivalo doživljavano pozitivno kao vrijeme mira, stabilne gospodarske situacije i relativno visokoga životnoga standarda prosječnoga stanovnika Jugoslavije, a ponajprije mogućnosti slobodnoga kretanja po svijetu, bez viznih ograničenja. [...] Druga tipološka vrsta jugonostalgije koja se razvijala dvijetisućitih godina podređena je postmodernoj logici konzumerizma, odnosno mehanizmima aktualizacije (kulturna reciklaža), repeticije (kultura repeticije) i reifikacije, ovdje shvaćene kao prerada uspomena u *gadget*. U tom procesu glavnu ulogu igra kulturna industrija, koji nudi komunizam u *instant* vidu (Ugrešić), odnosno u pristupačnim, popularnim, prerađenim, ludičkim formama. Povijesno iskustvo komunističke Jugoslavije ponovno je kodirano i stilizirano, a katalizatorom potražnje kvazikomunističkih proizvoda postaje sentiment i/ili moda. Na taj način jugonostalgija biva uključena u projekt promidžbe kulture zemalja bivše Jugoslavije (s tim je u vezi dodatni adut transnacionalna ili regionalna dimenzija fenomena)” (Bogusławska 2010: 351–353).

Jugonostalgija se često miješa s jugokomunizmom, odnosno željom za povratkom staroga režima ili se ti pojmovi poistovjećuju. Jugonostalgija ima svoja semantička obilježja koja taj pojam smješta u krug egzistencijalnih, generacijskih, društvenih i kulturnih kategorija, a ponajprije u nadnacionalnu kulturnu formaciju.

U prvom desetljeću nezavisne Hrvatske veoma se izrazito javljala jugonostalgija, manifestirana u esejističkom ili publicističkom stvaralaštvu, koja se suprotstavljala, kako je argumentirano, “općenarodnoj amneziji”, a s druge strane, snagom su “endehaške nostalgije” oživljavane ideje, simboli i znaci iz razdoblja NDH-a, a u sferi kulture pojavio se spor i diskusija oko tradicije NDH-a, povijesti Hrvatske i Europe polovicom XX. stoljeća, kao i oko žrtava režima NDH-a, odnosa prema srpskoj i židovskoj manjini.²³ Važan je element “endehaške nostalgije” spor oko Budakova stvaralaštva (“kompleks budakovštine”),²⁴ jer obje te stvarnosti koje su bile osnova obiju nostalgija imaju svoje “bijele mrlje”.²⁵

²³ Pismo Židovske općine u Zagrebu objavljeno je u nekoliko glavnih dnevnih listova 23. III. 1993.

²⁴ Igor Mandić, Loš ideokrat i slab pisac. *Slobodna Dalmacija*, 18. II. 1993; isti, *Globus*, br. 20, 26. IV. 1991.

²⁵ Među “bijelim mrljama” u hrvatskom nacionalnom sjećanju nalaze se publikacije o masakrima vojnika NDH-a, ustaša i civilnoga stanovništva koje su saveznici dostavili Titovim partizanima (Blieburg) te marš zarobljenika (“križni put”). Ti su događaji predmet ro-

Desetogodišnja vladavina HDZ-a u Hrvatskoj kao *nova elita* ostavila je – piše Pavle Kalinić u tekstu *Nova elita – stara lutka u novom odijelu* – katastrofalne posljedice, za čije će zalječenje uz dobru volju i pomoć Zapada (i to ne samo materijalnu) trebati nekoliko desetljeća. To je prilično sumorno uzmemo li zaostatke negativnoga nasljeđa, koje je prethodilo dolasku HDZ-a na vlast. Zajedničko je HDZ-u i vladama koje su mu prethodile da su gotovo svi ministri i premijeri bili dugogodišnji članovi najviših partijskih foruma. Čak je i mnogobrojna hrvatska emigracija bila pod nadzorom Udbe.²⁶

Između jugonostalgije i “endehaške nostalgije” smješta se nostalgija K.u.K. Povezana je s revizijom habsburške tradicije, stvara auru nostalgije, ekskluzivizma i aristokratizma. Tradicionalna antihabsburška raspoloženja na početku XXI. stoljeća bivaju modificirana i revidirana jer se navode ocjene koje ukazuju na koristi veze Hrvatske s Krunom Habsburgovaca, jer je “omogućila očuvanje jedne rudimantarne državnosti i neke autonomije”. Carl Gustaf Ströhm (u *Vjesniku* 22. 9. 1997) afirmativno se izjašnjava o mogućoj, a u prošlosti propuštenoj šansi, daljnjoj egzistenciji Hrvata pod žezlom Habsburgovaca.

Duhovna obnova Franje Tuđmana predstavlja tip europskoga diskursa koji se poziva na argumente nacionalnih temelja (hrvatski interes, hrvatski teritorij i hrvatske imponderabilije) koji vode samoodređivanju i nalaženju mjesta u konglomeratu europske raznovrsnosti (Pavličić 2003: 45).

“Tuđman je želio da Hrvatska pripada Europi” – piše Vasić (1999. u dnevniku *Gazeta Wyborcza* – “ali nije znao prihvatiti europske demokratske vrijednosti; htio je osloboditi Hrvatsku od komunizma, ali nije razumio ljudska prava; trudio se podsjetiti na junačku borbu hrvatskih antifašista za vrijeme II. svjetskoga rata i istodobno rehabilitirati kolaborantsku hrvatsku državu. Želio je dovesti do ‘nacionalnoga pomirenja’ miješanjem kostiju nacističkih ubojica i njihovih žrtava; htio je izmjestiti Hrvatsku s Balkana, na kojem je ukorijenjena već 13 stoljeća; htio je biti primljen u društvo europskih demokratskih vođa i istodobno se trudio otkinuti i anektirati jednu trećinu teritorije nezavisnoga susjeda; želio je biti upamćen kao osloboditelj naroda, a ipak je tolerirao i podržavao diskriminaciju Srba i drugih manjina. Njegovi su ciljevi bili hvalevrijedni. Nažalost, sredstva kojima se služio, saveznici koje je sebi odabrao i politika koju je vodio bili su najgori mogući” – nastavlja Vasić (1999).

mana Ivana Aralice *Četverored*. Trenutačno se puno pozornosti poklanja također Mili Budaku, piscu i političaru, ministru u vladi NDH-a, koji je dugi niz godina bio prešućivan i klevetan, a objesili su ga komunisti 1945. godine. Autor romana *Ognjište* i biografske pripovijesti *Ratno roblje*. Usp. *Zbornik o Mili Budaku*. Ur. Ivan Gabelica i Ivan Pandžić. Zagreb, 1995.

²⁶ *Hrvatska revija* 1 (2000) 2–3, lipanj – rujanj, str. 397.

Tuđmanova politička gledišta bila su – piše Vasić dalje – anakrona i puna “geopolitičke” teritorijalne opsesije. Tuđman, povijesničar-amater, nikad se nije uzdigao na višu razinu znanja, nikad nije razumio međusobne uvjetovanosti gospodarstva, prometa, trgovine, resursa države i politike kao dinamične i fluidne stihije.

Ništa manje kritički Tuđmanov diskurs ocjenjuju Ivo Žanić i Žarko Pajić. Državotvorna ideologija hrvatskog establišmenta – piše Ivo Žanić – sinteza je klerikalizma, patriotizma, ustaške ideologije i fundamentalizma HDZ-a (Žanić 1999).²⁷

“Duhovna obnova, međutim nije nikakav ‘izvorni’ hrvatski izum. Kao i svaka nacionalistička tlapnja o preporodu navlastite kulture, ona je samo zakašnjeli provincijalni odgovor na globalizaciju kulture, iz njezinih anti-europskih poklića, kletvi i prokazivanja modernizma proizlazi strah od ras-krinkavanja laži svekolike ideologije ‘nedužnosti’, tjeskoba pred otvaranjem svijetu koji je primitivnu umjetnost getoizirao u multi-kulti rezervate, dodjeljujući joj mjesto u raznolikom imaginarnome muzeju moderne umjetnosti ...” (Pajić 2000: 153).

Zaključno razmatranje

Hrvatski europski diskurs poprima oblik europocentričnih naracija, jer snažna ukorijenjenost hrvatske kulture u europskoj kulturi omogućuje da se govori “u ime” Europe.

Europocentrizam ovih diskursa potječe iz duha misije i vodi nametanju vlastite etnocentrične perspektive zaboravljenomu ili odbačenomu europskomu identitetu. Hipostatična priroda pojma Europe omogućuje hrvatskim autorima njegovo povezivanje s kulturom i vrijednostima dezavuirajući politiku, gospodarstvo i političke strukture u zemaljama zapadne Europe. Popis glavnih grijeha Europe jest vizija vlastita statusa, unutar kojega je realizirana reorganizacija odnosa na vertikalnoj osi, tj. u odnosima s Europom (velikim Drugima), kao i na horizontalnoj osi, odnosno prema najbližim susjedima (mali Drugi).

Za iranske teorije hrvatske etnogeneze karakteristična je centristička slika univerzuma, koja u unutarnjoj perspektivi apsolutizira viđenje domovine kao specifičnoga prostora, suprotstavljajući se opcijama zajedništva koje Hrvatsku situiraju u “tuđoj nutрини”, na primjer u Europskoj uniji. Hrvatski europocentrični diskurs neraskidivo je povezan s revizijom vlastitoga kultur-

²⁷ “U svojoj izbornoj borbi Tuđman je imao hrabrosti otkriti istinu o zabranjenoj temi ‘NDH’ i potvrditi, da se hrvatski narod u travnju 1941. plebiscitarno izrazio za svoju nezavisnu državu” (Latković 1990: 642).

noga kanona, ali i s ponovnim čitanjem poruke tradicije i trajnosti europskog identiteta, utvrđenim formama koje ipak zahtijevaju ponovno otkrivanje ili reinterpretaciju.

Literatura

- Biondić, Ivan. 2001. Osporavanje hrvatske nacionalne povjesnice. *Marulić. Časopis za književnost i kulturu* 2: 368–376.
- Bobrownicka, Maria. 1995. *Narkotyk mitu*. Kraków: Tow. Autorow i Wydawcow Prac Naukowych Universitas.
- Bogusławska, Magdalena. 2010. Jugonostalgia. U: *Popkomunizm. Doświadczenie komunizmu a kultura popularna*. Magdalena Bogusławska, Zuzanna Grębecka, ur. Kraków: LIBRON.
- Bogišić, Vlaho. 2004. Deset matičnih pitanja o hrvatskoj Europi. *Kolo* XIV (1): 7–21.
- Burszta, Wojciech. 1997. Dwie Europy. U: *Dylematy tożsamości europejskiej pod koniec drugiego tysiąclecia*. Janusz Mucha, Wojciech Olszewski, ur. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Czerwiński, Maciej. 2004. Kulturowe i polityczne aspekty funkcjonowania kategorii “Europy” w Chorwacji. Rola języka i dyskursu. *Socjolingwistyka* XVIII: 43–57.
- Damjanović, Stjepan. 1991. Jezik Bašćanske ploče. *Fluminensia* 1: 71–77.
- Damjanović, Stjepan. 2000. Rezultati i perspektive istraživanja jezika Bašćanske ploče. U: *900 godina Bašćanske ploče (1100.–2000.)*. Petar Strčić, ur. Baška.
- Damjanović, Stjepan. 2002. *Slovo iskona*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Dziamski, Grzegorz. 1997. Od ideologii do imagologii. U: *Kultura i sztuka u progu XXI wieku*. Sław Krzemień-Ojak, ur. Białystok: Trans Humana.
- Frangeš, Ivo. 2000. Ploča nad vratima književnog početka. U: *900 godina Bašćanske ploče (1100.–2000.)*. Petar Strčić, ur. Baška.
- Gadamer, Hans-Georg. 1992. *Dziedzictwo Europy*. Warszawa: Fundacja Aletheia.
- Grubišić, Vinko. 1994. Hrvatska na meti i “bijeli Zapad”, *Hrvatska revija* XLIV, sv. 1 (173): 3–14.
- Hercigonja, Eduard. 1975. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 2: Srednjovjekovna književnost, Zagreb: Liber – Mladost.
- Hercigonja, Eduard. 1994. *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Hercigonja, Eduard. 1997. Glagoljaštvo i glagolizam. U: *Hrvatska i Europa*, knj. 1. Ivan Supićić, ur. Zagreb: HAZU.
- Kale, Eduard. 2002. *Hrvatski kulturni i politički identitet*. Zagreb – Osijek – Split: Panliber.
- Katičić, Radoslav. 1990. Podrijetlo Hrvata kao znanstveni problem. *Scientia Yugoslavica* 16 (3–4): 207–216.

- Kubisz, Marzena. 2004. W stronę hybrydyczności: europejskie poszukiwania tożsamości. U: *Dylematy wielokulturowości*. Wojciech Kalaga, ur. Kraków: Universitas.
- Latković, Radovan. 1990. Plebiscit za Hrvatsku. *Hrvatska revija* XL, br. 4 (160) 641–650.
- Mandić, Igor. 2001. *Za našu stvar. Agonija postkomunizma u Hrvatskoj 1990–1999*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Matvejević, Predrag. 1987. *Mediterranski brevijar*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske [poljsko izdanje u prijevodu Danute Ćirlić-Straszyńskiej. Sejny 2003].
- Mirić, Milan. 2003. Hrvatska književnost i politika oko nje danas. *Republika* 1: 3–8.
- Pajić, Žarko. 2000. *Idoli, nakaze i suze*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika.
- Pavličić, Pavao. 1993. Tužaljka nad Europom. *Republika* 3–4: 5–23.
- Pavličić, Pavao. 2003. Ogled o hrvatskoj infantilnosti. *Književna republika* I (1–2): 43–52.
- Rapacka, Joanna. 2002. *Śródziemnomorze. Europa Środkowa. Balkany. Studia z literatur południowosłowiańskich*. Kraków: Universitas.
- Šanjek, Franjo. 1988. *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Šeleva, Elizabeta. 2000. *Kulturoloski esei*. Skopje: Magor.
- Šidak, Jaroslav. 1973. *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tuđman, Franjo. 1989. *Bespuća povijesne zbiljnosti : rasprava o povijesti i filozofiji zlosilja*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Ugrešić, Dubravka. 1998. *Kultura kłamstwa (eseje antypolityczne)*. Wrocław: Czarne.
- Vasić, Miloš. 1999. Polityk obsesji. *Gazeta Wyborcza*, 13. 12. 1999.
- Waldenfels, Bernhard. 2002. *Topografia obcego. Studia z fenomenologii obcego*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Žanić, Ivo. 1999. Slučaj Hercegovina u obmani hrvatstva. *Feral Tribune*, br. 724, 2. kolovoza, br. 725, 9. kolovoza 1999.

Contemporary Croatian European Discourse

Croatian culture is at an intersection of three interlinked traditions: those of the Mediterranean, Central Europe and – somewhat simply put – the Balkans. The paper addresses three issues: Croatian reflection on Europe as a “space-time” category, the Croatian search for a new “European” identity, the ways Croatia deals with its own history and the Croatian dispute with the 20th century.

Key words: Croatia, Europe, identity